

ODILIA

van Oldenbarnevelt

Een

Woensdag 29 augustus 1618

Ze doet er niet toe. Niet meer, maar ook daarvoor niet. Ze is altijd terzijde gezet als een leeg, overbodig glas in een stilleven. Naast de schedel die de schilder aanstaart alsof er nog wat te zien zou zijn. Holle ogen van wanbegrip. Blijf buiten het geweld, de oorlog, geloofsruzies en politiek. Laat anderen het uitvechten en stel je onder de bescherming van de winnaar. Leef je leven in de schaduw, beter niet te worden opgemerkt, dan slachtoffer te worden.

Toch is ze niet achterlijk.

Zou Johan anders de Ridderhofstad aan haar hebben toevertrouwd om er als huisbewaarster te wonen? Het huis is natuurlijk te groot. Samen met Gerrit bewoont ze er maar drie kamers van. Gemeubileerd met de paar meubels die ze heeft. Ze leeft van haar schrale erfenis. Gerrit verdient niet veel met zijn ambacht van kunstschilder. Hij is bijna altijd in Utrecht. Voor zaken, zegt hij. Voor de kroeg, vult zij aan. Ze hebben een formeel, beleefd huwelijk. Johan heeft er natuurlijk de hand in gehad. Al was het alleen maar om te voorkomen dat zij als oude vrijster zou eindigen. Ze is ooit wel verliefd geweest. Nu vrijen ze niet meer. Gerrit rijdt 's morgens vroeg uit en komt laat thuis, of niet, blijft in Utrecht in zijn werkplaats.

Ach, ze is nu een oude vrouw.

Er is weinig personeel. Ze heeft een oude tot op het skelet versleten, afgeleefde keukenmeid die altijd kankert. Haar eten is zoals zij eruit ziet. Van dezelfde kwaliteit. Het vlees is half verbrand of half rauw. Het brood klef of keihard. De rapen nooit gaar. Ze heeft een jongen in dienst die zij van stelen verdenkt, maar wat valt er eigenlijk te stelen? Ze heeft een paar mooie japonnen en behalve haar degelijke meubels een paar boeken. Sieraden heeft ze niet. Hij steelt meel en wijn.

De jongen is gluisperig en mager. Hij antwoordt beleefd, buigt, maar ze denkt dat hij haar achter haar rug uitlacht. Meer personeel krijgt ze niet. Johan is zuinig. Men zegt: krenterig.

Ze voelt zich geen kasteelvrouw. Met die van Nijenrode en Oudaen heeft ze geen contact. Voor hen zal ze te min zijn. Haar broer is wel Landsadvocaat, Raadspensionaris, heer van Stoutenberg, Zuidwinkel, Stormpolder, Hoogland en de Tempel, Luttekeweede, Berkel en Rodenrijs, Bakkum en natuurlijk Gunterstein, waar zij woont, maar hij heeft ook vijanden. Er gaan geruchten.

Zijn titels zijn een mondvol. Je zou er je bijna in verslikken. Zou hij de last ervan wel kunnen dragen? Johan is altijd slank geweest, nu zal hij nog wel tengerder geworden zijn. De laatste keer dat zij hem heeft gezien, leek hij te bezwijken onder bontranden en het geweld van een geplooid kraag waardoor hij nog dunner leek. Hoe is het met zijn gezondheid? Hij moet sterk vermagerd zijn. Ze weet het niet, want hij is al jaren niet op Gunterstein geweest. De Raadspensionaris laat al zijn landgoederen beheren door een legertje rentmeesters. Zij hoeft

zich niet met de opbrengst te bemoeien van de bijna twintig morgen land en de boomgaarden waarin ze af en toe wandelt en een appel plukt. Ze heeft een hekel aan haar rentmeester, Jan Cornelisz de Ryck, die ze nauwelijks ziet. Hij is autoritair en behandelt haar als een dom vrouwtje. Ze laat het zo. Ze heeft om een kruidentuin gevraagd, maar hij heeft kortweg geantwoord dat daar geen plaats voor is. De slotgracht sluit te strak om de muren. Er ligt alleen de binnen boomgaard achter. Het contact met de pachters gaat via de rentmeester. Al komt ze wel eens op hun terrein voor een vriendelijk praatje.

De burenen moeten haar wel vijandig gezind zijn, omdat ze in onmin zijn met Johan. Er gaan geruchten. Wie hoog klimt, maakt altijd vijanden en waarom zouden die de zus van de Raadspensionaris wel mogen? Zij wordt in ieder geval bij haar burenen niet ontvangen. Behalve marskramers, rondtrekkende leveranciers en verkopers komen er weinig mensen op Gunterstein. Dus heeft ze geen contacten zelfs niet met die van Ter Aa en Werestein.

De jongen haalt etenswaren bij de boeren langs de rivier waar de half ingezakte, houten boerderijen staan. Aan de oever. Ze laat het de jongen doen, want ze is bang voor de boeren, die zich hebben teruggetrokken in het nieuwe, strenge geloof. Bitter en onverbiddelijk. Om haar heen hangt misschien nog een paaps waas. In godsdienstzaken is zij nooit vastbesloten geweest. De boeren wel. Die weten alles zeker. Ze wantrouwen haar en haar broer die bekend staat als tolerant. Ze weet dat wel.

Ze wandelt veel. Noordwaarts naar Nieuwersluis over het zandpad aan de oostkant van de rivier, want dan hoeft ze niet door Breukelen. Verder dan Nieuwersluis durft ze niet als vrouw alleen. De enkele keer dat ze de beschikking heeft over een koets komt ze wel verder. Dan durft ze ook wel zuidwaarts naar Utrecht. Het pad dat Gerrit elke dag volgt als hij naar zijn werk moet. Anders is het te ver.

De Vecht. Het donkere vlak van zijn spiegel breekt nauwelijks. Er staat geen sterke stroom. De bootjes die hem bevaren brengen het vlies van licht bijna niet in beweging. En eronder heerst de diepe, dode duisternis. In de zomer spiegelt het water groen. De bomen werpen levendige vlekken. Het lijkt of het water ruist, maar het komt zelf niet tot leven. In het voorjaar groeien langs de oevers: ooievaarsbek en winterakoniet.

Als ze het zandpad aan de westkant volgt, ze de klapbrug over is gegaan, ziet ze aan de overkant Breukelen liggen. Maar dan is ze er al doorheen gemoeten, links en rechts groetend. Want al moeten ze haar dan niet, zij is toch de broer van de Raadspensionaris die aan de wieg van de Verenigde Oostindische Compagnie heeft gestaan en daar nog steeds staat te bakeren. En als er een plaats is die voordeel heeft van die handelsonderneming dan is het Breukelen wel. Bijna alle inwoners hebben belegd en worden er rijk van. Er zijn nog wel ambachten, maar iedereen is in de handel. De rijkdom woekert. Ze heeft nooit begrepen dat geld moest worden vermeerderd in plaats van besteed.

Maar de burgers van Breukelen tonen hun rijkdom wel. Houten gevels verdwijnen en niet alleen, omdat zij brandgevaarlijk zijn. Ook om met de nieuwe trapgevels, klokgevels in baksteen, te pronken. Er ontstaat een baksteenindustrie. Er is klei genoeg. En tufsteen zie je niet meer. Er komen landhuizen in plaats van boerderijen langs de Vecht. De pronkzucht

woekert met de rijkdom mee. Een zekere Jan Bal, een boer, een leerlooier, heeft zijn hofstede de Gouden Hoef laten verbouwen, er een landhuis van gemaakt en hij voert nu de naam Huydecoper, heel toepasselijk voor een leerlooier die handelaar is geworden.

Ze voelt zich niet gemakkelijk als zij door Breukelen loopt en nog wel een praatje kan maken met de vrouwen van de kooplui. Ook al weet ze, dat ze haar alleen maar dulden, omdat – misschien- haar broer verantwoordelijk is voor hun rijkdom. Wat voor geloof zij aanhangt, willen zij niet weten. Ze komt na haar jeugd met de paapse mis niet meer in de kerk. In Breukelen is ze nooit geweest. Zij laten haar liggen tussen geloof en geld, de twee voeten waar het leven op staat. De huizen van Breukelen zijn tot op de rand van de oever gebouwd. Ze staan met hun voeten in het water. Ze haast zich de brug over en voelt zich vrijer.

Toen Johan in Amersfoort naar de Latijnse school ging en onder de hoede kwam van rector Edanus bij wie hij Latijn leerde lezen was ze zo jaloers dat ze hem smeekte of hij haar lezen wilde leren. Na afwijzing zeurde ze net zo lang tot hij toegaf. Hij stelde kruimels van zijn tijd aan haar beschikbaar. Toen hij merkte dat zij ernstig bezig was de vaardigheid onder de knie te krijgen, kreeg hij er plezier in. Snel las ze alles wat haar onder ogen kwam. Dat was veel minder dan ze wel zou willen. Johans studieboeken mocht ze niet inkijken, zelfs niet als ze na het doen van de huishouding voor haar moeder haar handen goed gewassen had. Trouwens, die boeken waren in het Latijn en dat zou ze toch nooit machtig worden. Net als ze nooit goed heeft leren schrijven. Een officiële brief zou ze niet durven beginnen.

Dus stelde zij zich tevreden met almanakken, rijmprenten van Bijbelverhalen en volksboeken. En dat doet ze nog. Haar ouders kochten nooit een boek, maar zij kan het zich nu veroorloven van marskramers en rondrekkende boekverkopers te kopen. Zo kon ze aan vertalingen van bijvoorbeeld Don Quichote komen en hoeft ze niet steeds maar weer het verhaal te lezen van Floris en Blancefloer, of de vier Heemskinderen. De Zwaanridder vindt ze wel een mooi verhaal. Ze zou wel de hele Bijbel willen lezen en niet die kinderlijke samenvattingen die overal worden verkocht. Voorzien van en verlucht door houtsneden. Het gerucht gaat dat de Staten bezig zijn een vertaling van de Bijbel te maken vanuit de grondtekst. Het zal wel, ze weet niet of ze het nog zal meemaken dat ze hem kan lezen.

Eindelijk heeft ze een vertaling van Ovidius' Herscheppingen. Ze heeft er Gerrit jarenlang mee aan zijn kop gezeurd.

“Zoek toch eens voor me in Utrecht. Er zijn toch boekdrukkers in de Servetstraat bij de Dom?”

Gerrit heeft geen tijd. Hij moet werken en naar de kroeg. Plotseling is hij bij Salomon de Roy langs geweest.

“Hij drukt alleen verslagen en officiële stukken. Boekdrukkers zijn nog steeds verdacht. Maar er ligt natuurlijk altijd wat onder in de boekenkist.”

Zo kwam zij aan haar vertaling van Ovidius. Ze leest en ze leest. Het oordeel van Paris. Vertumnus. Naast Ovidius is Sinne-poppen van Roemer Visscher haar kostbaarste bezit.

De vorige dag kwam Gerrit met een nieuw druksel.

“Hier”, zei hij, “een paskwil over je broertje.”

“Mijn oudste broer?”

“Die, ja.”

En met een grijns: “Nog wat te lezen. Op straat te koop. ”

Twee

Ze rolt het geschriftje op en stopt het weg. Eerst in haar lijfje en dan in de kist die voor haar bedstedewand staat in haar kamer. Onder haar kleren.

Pas als Gerrit de volgende dag is uitgereden, haalt ze het eruit en stapt ze naar de voorste vierkante torenkamer om alleen te zijn. Het zal een brandend warme dag worden. Ze zucht. Wel benieuwd naar wat ze te lezen zal krijgen, maar ook bang.

Over de binnenplaats naar de koelte van de toren passeert ze de kar die vandaag niet in gebruik lijkt. Het paard is weg. Een trap oplopen kost haar tegenwoordig meer moeite, omdat haar benen minder graag haar wil volgen. Het is de vraag hoe lang ze nog lange tochten langs de rivier zal kunnen maken. In de torenkamer is het koel. In het halfduister onderscheidt ze eigen meubels, een vergeten tafel en een stoel. Misschien had ze een kaars moeten meenemen. Een luik staat op een kier en ze stoot het verder open. Een baan zonlicht priemt fel naar binnen en ze gaat erin zitten, schuift er de stoel in, zucht alweer.

Ze rolt het druksel uit.

“Gulden Legende Van den Nieuwen St. Jan”.

Het heeft een titelprent met daarop een portret van Johan. De graveur lijkt zijn ogen diep weg te hebben geëts. Daardoor is zijn blik donker en dreigend geworden. In zijn voorhoofd zitten diepe rimpels. Het is een schotschrift, een pamflet.

Ze strijkt het korrelige papier glad, maar het geval rolt steeds terug. Ze had het niet moeten oprollen. Eerst had ze het niet willen zien, nu is ze nieuwsgierig. Maar de palmen van haar handen zijn vochtig van plotseling zweet. Zelfs in de torenkamer is het al warm.

In de ondertitel van het geschrift staat dat het zal gaan over de deugden en handelingen van Meester Jan, zoals de schrijver Johan noemt. Maar hij heeft het eerst over de afkomst van de Raadspensionaris.

Ze weet dat haar broer al lang met zijn afstamming bezig is. Ze weet dat hij het vervelend vindt, dat hij niet helemaal kan bewijzen kan dat hij van adel is. Hij heeft zelf een wapenschild in elkaar geknutseld. Hij ziet het mooier dan het is.

De pamflettist heeft het voornamelijk over haar vader Gekke Gerrit. Zo staat hij bekend.

Het is al lang geleden, maar ze weet nog goed dat hij vaak dronken thuis kwam, laveloos het erf van Bollenburg op kwam gestrompeld. Zijn opgeblazen, paarse gezicht, de drankvlekken op zijn kleding en plooi kraag, de opgedroogde kots in zijn ringbaard. De kleine, droevige ogen heen en weer verschietend. Los van de werkelijkheid. Meestal kwam hij thuis van een kroeggevecht of van een proces dat hij weer eens verloren had. Dan kon je hem maar beter uit de weg gaan, want hij viel je aan en sloeg erop. Ze maakte altijd dat ze weg kwam en sloot zich op in de bedstee waarin ze samen met haar zussen Maria en Christina sliep. Op de knisperende stromatras wachtte ze af tot hij bedaard was, in slaap gevallen en uitgeraasd.

Haar moeder was dan niet te zien. Ze wist niet waar die zich verborgen had om een pak rammel te ontlopen.

Deliana van Weede van Stoutenburg, haar moeder, herinnert zij zich als een rustige vrouw, die zich nooit verzette tegen haar lot en altijd aan de kant van haar man bleef staan, hem verdedigde ook tegenover de kinderen. Haar ronde gezicht in de strakke muts van kant liet geen haar zien. Het zat zorgvuldig weggestopt, het maakte haar trekken nog boerser en gemoedelijker. Ze had veel van haar moeder gehouden. Haar broers Reinier en Elias vluchtten het huis uit. De straat op waar zij zich zelf altijd wel konden vermaken. De meisjes namen het peutertje Reyneken mee de bedstee in en probeerden haar stil te houden.

Johan ging zijn vader uit de weg. Hij leek van jongs af aan al een zeker overwicht over hem te hebben. Met zijn ernstige blik, naar binnen gekeerd, als die van een geleerde, liep hij rustig om hem heen, keek op hem neer, want hij was langer. Een boek onder zijn arm. Op zijn smalle, bleke gezicht alleen maar minachting. En daar kon Gerritje Simpel niet tegenop. Johan was al vroeg financieel onafhankelijk geworden door een erfenis en hij vertrok naar Leiden om te studeren. Pas heel veel later, toen hij al advocaat was geworden heeft hij zich het lot van zijn vader weer aangetrokken.

Gekke Gerritje was veeboer. En hij heeft ook wel als sekwester in zijn onderhoud moeten voorzien. De vele ruzies en processen gingen soms over koeien, meestal over de godsdienst.

Gerritje Simpel is zijn hele leven paaps gebleven. Hij was niet vroom, want hij is ook nog wel veroordeeld voor dronkenschap op zondag, maar hij ging wel altijd naar de kerk om de mis te volgen. Amersfoort is een levendige, drukke stad. Er wordt gehandeld in vee, in bier, en laken. Er wordt aan huis gebrouwen en geweven, dus bij Gekke Gerrit ook. De stad ademt nog de gedachten van de Broeders des Gemeenen Levens die al zo vroeg hervormingen wilden. Maar de stad is nog uitgesproken rooms. Johan is pas in het buitenland gereformeerd geworden.

Gekke Gerritje verdedigde fel het oude geloof en maakte er ruzie over. Hij leefde in een ononderbroken vete met de Van Duverdens, de verbeterde aanhangers van het nieuwe geloof, werd veroordeeld en weer vrij gesproken, tot boetes gedwongen en leefde vaak in hevige vijandschap met zijn omgeving.

Op een kwade dag kwam hij het erf van Bollenburg opgelopen, opgeblazen en stinkend. Het is de pisgeur van bier die haar het beste is bij gebleven. Er was meer aan de hand. Gerritje Simpel had op de terugweg van de veemarkt in Zwolle Aert van Duverdern doodgeslagen. In drift? In dronkenschap? In een verwarde toestand van afkeer en godsdienstwaanzin?

Hij stond midden op het erf onsamenvattend te mompelen. Deliana nam de meisjes onmiddellijk in bescherming en sloot ze op in de bedstee. Even later verscheen de schout. Gekke Gerritje werd veroordeeld tot een boete van tachtig guldens en verbanning uit het Sticht. Hij verdween. De duinen in, zo werd gezegd. Misschien naar Holland. Hij liet haar moeder met de kinderen achter. Of hij werkelijk naar de duinen was verdwenen, weet ze niet zeker. Hij heeft in behoeftige omstandigheden geleefd, werd niet door Deliana onderhouden,

hoewel zij genoeg bezit had van zichzelf. Pas jaren later heeft Johan de kwestie opgelost en verhuisden ze naar Utrecht. Voorlopig bleef moeder met de kinderen in Amersfoort.

Op haar vader kan de schrijver van het smaadschrift dus veel aan te merken hebben. Haar vader is al dertig jaar dood, Deliana eenendertig jaar. Wat oordelen we de doden nog na?

Haar moeder wordt gespaard. Hij zegt dat er over haar niet veel bekend is en dat moet haast wel, omdat zij een bescheiden leven leidde in de schaduw van haar man.

Over Johans vrouw kletst hij des te meer. Maria van Utrecht zou geboren zijn uit bloedschande, het kind van een broer en een zus. Nou.

Dat zij een buitenechtelijk kind is en dat zij pas in aanmerking kon komen voor haar erfenis als zij geëcht zou zijn. Dat gebeurde ook. Door een schuitenvaarder; misschien was hij de vader?

Goed, maar bloedschande? Laster, pure laster.

Ze zucht. Het is nog steeds heel warm. Ze wrijft haar onderrokken over haar dijen heen en weer, waar zich het zweet verzameld heeft en haar huid droogt maar niet. De baan zonlicht is van richting veranderd, lijkt lager binnen te vallen. Ze zit er nu naast, maar ze verzet haar stoel niet. Het papier van het belasterende geschrift plakt onder haar krampachtige handen.

Ze heeft Maria van Utrecht een paar maal ontmoet. De laatste tijd niet veel meer. Ze kent haar als een statige vrouw in regentendracht. Een kalme, heldere blik. Een hoog, glad voorhoofd onder haar kapje. Streng kleding zonder tierelantijnen. Geen sieraden of manchetten, een rand bont langs de vlieger. Wel draagt ze een korte molensteenkraag. Lange, slanke handen. Zo staat ze ook afgebeeld op het schilderij van Paulus Moreelse. Met grote waardigheid en adel.

Bloedschande? Laster.

Drie

Het licht daalt. De warmte is niet minder geworden. Ze weet niet of ze verder lezen wil. Ze loopt naar het luik en duwt het verder op. Beneden schettert het licht op het water van de slotgracht. Als zij zich omkeert naar het drukwerk slaan dansende lichtvlekken haar blind. De letters stoeien in de rondte over het papier.

Ze zucht diep en roept zichzelf tot de orde. De hitte is nog steeds onverbiddelijk. Ze gaat opnieuw buiten de zon zitten. Zelfs in de hoeken van de torenkamer is het niet koel meer.

Ze leest met groeiende tegenzin. Nu pakt de anonieme schrijver haar broers aan. Eerst Elias, de jongste. Van hem wordt verteld, dat hij een zuiplap was en zich dood heeft gezopen en dat hij met de dochter van burgemeester Krimpen heeft moeten trouwen, omdat hij haar zwanger had gemaakt om zo haar eer te redden. Goed, een schandaal, maar niet bijzonder. Hij is vaandrig geweest en later raadspensionaris van Rotterdam, natuurlijk door toedoen van Johan. Maar het verhaal dat over Reinier wordt vermeld, slaat alles. Hij zou in een uitgeholde ham hebben gepoept en die aan boeren te eten hebben gegeven. Verder zou hij zich te buiten hebben gegaan aan onvoorstelbare smerigheden die men niet eens zou kunnen navertellen. Kwaadaardig en wreed zou hij zijn vrouw hebben behandeld. Ook andere vrouwen. Zoals altijd bij smaad zegt de pamflettist niet wat hij dan precies gedaan zou hebben. Daardoor blijft de schijn hangen ook zonder bewijs. Geruchten worden altijd geloofd.

Ze is met deze trucjes van de retoriek bekend. En ze doorziet ze. Het is laster.

Natuurlijk waren de jongens wild en ruw, dat is waar. Daarom waren zij ook van vroeg af aan voor het leger bestemd. Ze speelden op straat. Of ze speelden niet, maar schuimden de straat af. In Amersfoort al, maar ook later, toen ze in Utrecht woonden. Johan was weg, eerst naar Den Haag, toen naar Leiden en naar het buitenland. De broers gingen jong het leger in. Het leek natuurlijk. Ze waren altijd buiten te vinden of hielpen bij het vee. Als er niets te doen viel bij de koeien renden zij vrij de stad in over de Korte Gracht naar de Vismarkt achter de kerk. Daar was altijd wel wat te doen. Onderweg genoeg bierhuizen en brouwerijen. Elias en Reinier waren al jong aan de drank. Ze wist dat de jongere Elias door zijn broer werd meegesleept. Johan was niet zo. Hij verwaardigde zich niet om zich in te laten met hoepelen of bikkelen. Hij was ernstig en altijd aan het studeren. Hij had een hekel aan geruzie, maar ook aan opgewonden verhalen. Hij keek op de anderen neer. Hij was arrogant en hij keek altijd naar anderen alsof hij ze vernederen wilde. Meestal was hij zwijgzaam, maar hij kon ook heel driftig worden. En tegelijk kon hij koud oordelen en veroordelen. Hij deed bij alles of hij op rechtvaardigheid uit was, maar ze weet niet of hij eigenlijk wel in rechtvaardigheid geloofde. Hij had wel eens in een lang betoog aan haar uitgelegd dat de Griekse filosoof Plato ook niet in rechtvaardigheid had geloofd en dat Socrates daarom wetten had aanvaard die onrecht deden, maar nu eenmaal recht waren. Ze had er niet veel van begrepen. Johan zat toen op de Latijnse school en ze had er alleen maar een gevoel van jaloezie aan overgehouden. Hij kon alle klassieken in de oorspronkelijke taal lezen, of in Latijnse vertaling. Zij was op vertalingen in de volkstaal aangewezen en die waren heel slecht. Er was ook nog niet eens een behoorlijke vertaling van de Bijbel.

Daardoor bleef ze zitten met een ongegrond verlangen ooit nog eens Vergilius te kunnen lezen. Dat was haar tot nog toe niet vergund.

Ze is heel blij met Ovidius. Maar ze wil meer. Hopelijk zal er binnenkort weer eens een marskramer langs komen met zijn kist met boeken.

Johan was gierig. Hij was altijd vriendelijk, maar je moest niets te leen vragen. Hij weigerde botweg. Zelfs een van zijn boeken leende hij niet uit. Als ze wat te vragen had, kon ze dat bij hem doen. Hij wist toch alles.

Hij kon ook wreed zijn en hij was wraakzuchtig. Toen Maria eens een boek van hem had verstoep om hem te pesten, omdat hij nooit eens meespeelde, omdat hij een hooghartige, zelfingenomen prol was, nam hij het boek zwijgend weer aan. Keek haar met een diepe frons aan, maar zei niets. Enkele weken later stak hij een pook in het vuur tot de punt van het ijzer rood opgloeide, stak hem Maria toe.

“Kijk”, zei hij, “mooi, net een drakenoog. Voel maar.”

En Maria, die kinderlijk was en onnadenkend, om niet te zeggen dom, pakte de gloeiende punt vast. Ze schreeuwde.

Op Johans gezicht stond geen triomf. Rustig ging hij haar brandwond verzorgen.

Deliana bekeek hem van terzijde en zweeg. Haar ouders hadden altijd alles van Johan geslikt.

Maria en Christina hadden een hekel aan Johan. Zij bewonderde hem. Johan was intelligent, geleerd en hij zou ver komen in de wereld. Hij ging studeren in Leuven, later in Bourges, Keulen en Heidelberg, nog later in Padua. Hij heeft dijkrecht, waterbouwrecht en internationaal recht gestudeerd. Zij hield van hem.

Met haar zussen kon ze slecht omgaan. Zelf ook niet erg geneigd tot spelletjes, tot hinkelen of bikkelen met steentjes ging ze met haar zussen bijna nooit naar buiten. Ze hielp haar moeder in de huishouding. Poetsen, koken en schrobben, wassen en stoffen en naaien zou toch de bestemming van haar leven worden. Maar als Deliana niets meer voor haar te doen had, probeerde ze iets te lezen te krijgen. Haar zussen bekeken haar dan met spot.

Ze hoopte dat ze op Johan leek.

Lange wandelingen kon ze met hem maken. Ze bleef maar vragen. Hij antwoordde niet altijd, maar als hij dat deed, was het altijd uitgebreid en met rustige, brede handgebaren. Hij legde van alles uit. Niet dat zij het allemaal goed begreep, maar ze werd er altijd wijzer van. Zo niet, dan wandelde hij kalm naast haar verder. Zijn handen op zijn rug, lang en mager en met bedachtzame stappen. Ja, ze bewonderde hem en doet dat nog steeds. Later zou hij zeggen dat hij van de zussen alleen met haar een bijzondere band had.

Ze vroeg hem naar de oorlog. Hij legde haar uit dat het om een bevrijdingsoorlog ging. Een strijd om van onderdrukking te gaan naar onafhankelijkheid. Onder het Spaanse juk uit en onder dat van de Roomse kerk. Dat er een Republiek zou ontstaan met vrije provincies. En

godsdienstvrijheid. Hij sprak Latijn en ze hing aan zijn lippen, gelukkig vertaalde hij het meteen voor haar: een burgerregering is beter dan koningschap en iedere burger moet de vrijheid hebben zijn eigen geloof te kiezen.

“Maar welk geloof, moet ik dan kiezen?”

Ze was geneigd in alles met hem mee te gaan. En ze zou liefst vasthouden aan al het oude van haar jeugd. Over God dacht ze niet na. En nu leest ze heidense geschriften. Misschien is ze gewoon een heiden en gaat ze naar de hel. Het antwoord van Johan verbaast haar:

“Je moet het geloof kiezen, waar je het meeste voordeel van hebt.”

Ze wilde niet met haar zusters de straat op die vaak het huis uitvluchten. Heel jong al. Soms gingen zij niet de stad in, maar liepen over de brug en achter Het Cingel, de bleekvelden voorbij, langs de landerijen tot aan het bos, waar zij zich vermaakten met wilde spelletjes en stoeien. Kat en muis. Roofdier en prooi. Ze hield niet van die spelen. Een enkele keer ging zij mee, als Maria en Christina er zwaar op hadden aangedrongen. Maar het eindigde er altijd mee dat zij eerder naar huis ging, vooral omdat zij moest meelopen met het peutertje Reyerken op haar heup.

Toen Johan terug kwam uit het buitenland was hij veranderd. Nog magerder en stram, de ogen half geloken in het smalle gezicht, het begin van een geitensik. Ze praatten niet veel meer met elkaar. En hij ging met zijn vrouw op de Oude Delft in Delft wonen in dienst van de Prins van Oranje.

Ze zucht. Christina en Maria zijn dood. En Reyerken is al veel eerder gestorven. Ze was altijd al zwak. Misschien de zweetziekte. Of anders een zwak hart.

Vier

Ze wil niet verder lezen in het smaadschrift, want nu komen haar zussen aan bod. Ze twijfelt daar niet aan. Nu de zon daalt, de baan van licht naar donker goud verkleurt en de schaduwen in de hoeken van de torenkamer dieper worden, verliest het vertrek geen warmte. De dikke muren nemen het lood van de lome hitte buiten over. Vanonder haar kapje kruipt een druppel zweet over haar gezicht. Haar angst is vochtig. Ze zou haar lijfje wel open willen knopen en over haar klamme huid tasten. Iets wat ze normaal niet zou doen. Om zich van haar kleren te ontlasten zou ze naar haar kamer moeten lopen. Over de trap, over de binnenplaats, langs de put en door de keuken. Zuur brandt in haar maag. Zou ze wat moeten eten?

Ze maakt weer een rolletje en stopt het in haar keurs. Veilig onder de halsdoek die ze eigenlijk af zou moeten doen. Ze merkt dat haar benen stijf zijn geworden, als ze de trap af strompelt en aarzelend doorloopt naar de keuken. Ze wordt echt oud.

De vraag is: wie in Breukelen heeft het ding al gelezen? Wie van de koopmansvrouwen kan er lezen? Als het overal op straat te koop is voor een paar stuivers – misschien niet in Breukelen – maar dan toch in Utrecht, zullen de mannen het vod toch wel grijnzend aan hun vrouwen hebben voorgelezen? Beseffen ze wel wat ze aan Johan te danken hebben? Hun rijkdom, hun nieuwe stenen huizen met pralende gevels. Hun aanzien over de wereld op handelsgebied. Ze kon nog altijd door de straten van Breukelen gaan, links en rechts groetend. Op weg naar de kerk, eigenlijk langs de kerk in haar geval, bewondert ze de nieuwbouw. Veel inkopen doet ze niet, want ze stuurt altijd de jongen. Maar nu?

Ze wordt beleefd behandeld, maar ze wordt nooit binnen gevraagd of uitgenodigd te komen eten. Al heeft ze wel het idee dat sommige vrouwen dat zouden willen, maar dat ze worden tegengehouden. Uit respect, uit wantrouwen, door hun mannen? Is de kerk al in handen van het nieuwe geloof? Het moet wel, er zal wel een dominee gekomen zijn in plaats van een pastoor. Ze zou het moeten weten, als ze naar de kerk zou gaan, of, als ze in de huizen zou worden binnengelaten. Met de vrouwen die ze spreekt, kletst ze onzin over het weer. Korte zinnnetjes. Nooit over de oorlog. Of over het geloof.

“Vieze hitte,” kankert de keukenmeid.

Haar vel schudt. Het oude mens kankert altijd. Ze is niet vertrouwelijk met haar. Eigenlijk zou ze veel van haar te weten kunnen komen, want juist zij komt veel buiten. Ze gaat wel eens naar de markt en blijft lang weg. Ze neemt dan de jongen mee om de inkopen te dragen. Hij komt eerder terug. Als de keukenmeid terugkomt, loopt ze onzeker en stinkt naar drank.

Ze slikt haar vragen door en laat het zo.

Het oude wijfje klaagt. Dat ze alles alleen moet doen. Plavuizen schrobben, ketels poetsen, verstelwerk, dag in dag uit. De jongen voert niets uit. En koken. Koken? Heeft ze geen tijd voor.

Het is nogal wat, dat koken van jou, denkt ze, en ze kijkt wat de meid gemaakt heeft. Watergruwel. Koud en klonterig, want er zit teveel gort in. De vruchten zijn bijna niet te herkennen, ze zijn ingedroogd en de krenten lijken verzuurd.

“Is er geen vlees?” Tegen beter weten in.

De heks bibbert in al haar vellen en plooien.

“Zeker met dit weer? Veel te heet om een vuur aan te maken. En dan: moet er wel vlees zijn? Ook al bij deze hitte. Bederft zo. Er moeten ergens hammen worden gehaald. Die kan je langer bewaren. Nietwaar?”

Ze zou er echt ook niet aan moeten denken dat er een vuur in de grote schouw in de keuken zou liggen of dat het zou moeten worden aangemaakt. Ze plakt over heel haar lichaam. Als het zou moeten worden opgebouwd en opgerakeld, zou ze het zelf moeten doen, want de jongen kan het niet. Zijn vuren blijven eindeloos roken, of storten in. De keukenmeid kan bijna niet bukken.

Ze schuift aan op de bank aan de zware tafel die midden in de keuken staat. De watergruwel wordt met een klap voor haar neergezet. Ze staart in de grijze blubber en aarzelt om er haar lepel in te zetten.

Als ze niet meer naar Nieuwersluis kan wandelen over de westoever van de rivier, zou ze de oostkant moeten nemen. Dan hoeft ze niet door Breukelen en kan ze alle achterklap mijden. Hoeveel mensen zouden het geschrift hebben gelezen? Of voorgelezen hebben gekregen?

Het is jammer, want de westkant is mooier, er valt veel te zien. De oostoever heeft waterlelies en vissersbootjes in de zomer, schaatsers en sleetjes in de winter.

De lepel is op de taaie massa neergelegd en zakt er niet eens door. Als ze zich de weelde van suiker niet kunnen veroorloven, dan zou er toch wel honing kunnen zijn?

Als Johan wat vaker de ridderhofstad zou bezoeken, zou hij weten dat het kasteeltje verwaarloosd is en vuil.

De westkant niet meer nemen, zou gelukkig ook betekenen dat ze niet meer langs de korenmolen hoeft. Ze is bang voor de molenaar.

Ze heeft één keer bij hem aangeklopt en dat is niet goed afgelopen.

Hij had meel met wormen aan de jongen meegegeven. De molenaar had het ventje teruggestuurd, toen hij met de kar het bedorven meel terug was komen brengen. Met de boodschap:

“Uitstekend, daar horen ze thuis: in de buik van een paapse ketter. Wormen. Misschien knagen ze wat ketterse stoffen weg.”

Toen had ze er zelf naar toe gemoeten. Samen reed ze met de jongen op de kar terug.

De molen ligt tegenover het kasteel Nijenrode in een bocht van de Vecht op een hoogte, zodat de wind beter kan werken op het kruiwerk. Er staan knotwilgen en hakhout omheen. Er liggen nog wat andere gebouwen en verderop een paar boerderijen. De bomen mogen niet al te hoog zijn, anders zouden ze de werking van de molen hinderen. De molenromp is van verweerd hout. Het is een korenmolen, maar hij wordt ook wel de Dwangmolen genoemd, omdat niemand in de omtrek zijn koren ergens anders mag malen dan bij deze molenaar. Het is een standaardmolen.

Nog voor zij de kar stilzetten op het erf, komt de molenaar naar buiten. Het meel zit in zijn rafelige haar. Hij heeft een strakgetrokken bakkes, zijn mond een kerf van ongenoegen. Hij ziet er niet alleen moe en overwerkt uit, maar ook dreigend van een verontrustend gelijk. Naast hem zijn huisvrouw Johanna.

“Wat mot je?”

“Je hebt me meel met wormen geleverd.”

“Net goed”

“Hoe kom je erbij dat ik paaps ben? “

“Maak mij maar niks wijs. Wanneer zie ik jou in de kerk?”

“Ik geef toe dat ik er niet veel kom, maar ben ik daarom een paap of een ketter?”

“Misschien ben je wel Lutheraan of Remonstrant.”

Ze haalt haar schouders op, al weet ze dat ze hem niet al te veel tegen de haren in moet strijken. Het is niet, omdat ze hem wil schofferen, maar ze vindt dat hij er niets mee nodig heeft welk geloof zij aanhangt. Ze denkt aan de Pieterskerk die misschien al niet meer de kerk van Petrus mag heten, die leeggehaald is, van alle Roomse symbolen bestolen. Een rustige ruimte met hoog licht door de ramen en een koperen kaarsenkroon. Zonder altaar, maar met een mooie, zware preekstoel. Een plaats van vrede, waar ze best wel vaker zou willen zijn. Onder het houten tongewelf. Maar, waar ze de wantrouwige blikken zou moeten doorstaan van de gemeenteleden. De blikken van haat.

Plotseling kwaad geeft zij de jongen een teken de zakken meel af te laden. Met haar grote huissleutel dat zij altijd aan haar gordel heeft hangen ramt ze gaten.

Samen met de jongen begint ze het meel uit de zakken te schudden. Op het erf.

De molenaar schreeuwt. Hij rent de molen in en komt terug met een groot musket. En een kruithoorn. Twee reusachtige molenaarsknechten verschijnen op de stelling. Hun armen zijn dik en gespierd van het draaien aan de kruilier. Johanna roept:

“Nee, jonkvrouw, nee.”

Johanna is voor haar huwelijk met de molenaar in dienst geweest op kasteel Nijenrode. Het is een blozende matrone met een goedmoedig gezicht.

En ze zegt, hijgend, omdat gaten maken zware arbeid is voor de oude vrouw die zij geworden is:

“Dat is voor alles wat er kapot gemaakt is. De beelden, de misgewaden. En omdat jullie vergeten zijn dat de kerk van Breukelen is gesticht door de heilige Bonifatius. Dag, Johanna.”

En ze maant de jongen snel weg te rijden. De zakken die van de kar gegooid zijn, laat ze liggen.

Vijf

Zonder ook maar een hap gegeten te hebben, staat ze op en duwt de kom met zoetzure smurrie in de handen van de jongen, die in een hoek naast de koude haard op een kruk hangend zijn eigen kom al heeft leeg geslobberd.

“Bevalt het niet? “ vraagt het oude wijf grimmig.

“Het is koud”

“O, had ik het bij dit weer ook nog warm moeten houden? Onze bemanningen bij de VOC eten altijd koude watergruwel. Daar overleven ze op. Die hebben dat voor ons over. Voor onze welvaart. Dat weet ik van mijn neef die meevaart.”

Plotseling vaderlandslievend. Ze vraagt zich af hoe het gesteld is met het geloof van de keukenmeid. Ook mee in de welvaart? Je moet het geloof aanhangen dat in je voordeel is.

Ze gaat over de buitentrap op de binnenplaats naar haar kamer. Ze heeft een talgkaars meegenomen, want het licht gaat nu wel langzaam dalen en is straks op sterven na dood. Een talgkaars, want waskaarsen zijn te duur. Die zijn beter, talgkaarsen stinken alleen als ze van walvisvet zijn gemaakt en niet van rund- of schapenvet.

Voor ze zich uitkleedt, laat ze zich op de rand van de bedstee zakken, half over de matras die met wol is gevuld. Het is de enige weelde die zij zichzelf toestaat. Ook zij is zuinig.

Eindelijk rijgt zij haar lijfje open. De hitte slaat van haar af. Ze had misschien wat melk moeten drinken, maar als ze daaraan denkt, moet ze van de spanning kokhalzen. Haar bedstee is er een zonder deuren. Dat scheelt. Ze draagt geen vlieger en kousen. Het is te warm. Haar boven- en onderrok legt ze zorgvuldig gespreid op een stoel. Nu staat ze alleen in haar hemd en op blote voeten bij het bed. Het paskwil heeft ze uitgerold op de matras gelegd. Het wil niet terug in de vorm, kromt een rug als van een beest dat wil springen en aanvallen.

Ze houdt het papier dicht bij haar ogen. En dan leest ze wat er staat: de zussen van Meester Jan (en dat is Johan) waren hoeren die hun lijf voor geld verkochten en dat deden in het openbaar.

Ze haalt diep adem, maar huilt niet. Haar handen beven, als zij steeds opnieuw het papier probeert glad te strijken. En dan ziet ze de letters opeens toch wazig.

Vanaf de eerste dagen dat zij in Utrecht woonden, gingen Christina en Maria 's avonds de baan op. Zonder halsdoeken, hun lijfjes openstaand haastten zij zich de kroegen langs. Ze kwamen altijd dronken thuis, heel laat of soms helemaal niet, pas de volgende morgen en lieten haar het zilver zien en de sieraden, die ze hadden “gekregen.” Ze lachten haar uit als ze vroeg hoe zij dat hadden verdiend. Ze stonden naar het kolven te kijken op de Maliebaan, vlak bij de in felle kleuren geschilderde palen, goed in het zicht van de goedgeklede jongheren die bereidwillig genoeg waren om wat te trakteren. En te lachen, drinken, dansen misschien? Zondigen?

Maar in de ravothuizen waren ze nooit geweest. Ook niet in musico's en de herbergen waar een palmboompje uithing, of een vaantje. Zoals hoeren deden. Ze gingen naar kroegen met een goede naam zoals Duerstede, bij Bastiaan Kemp, de herenlogementen bij de Wittevrouwenbrug en kroegen in het Ridderschapskwartier. Het wijnhuis van Beerndt Jansz. Soms gingen zij naar Montfort, alleen als ze met een kar of koets meekonden. Herberg 't Swaentje. Die kroeg had echt een slechte naam.

Openbare hoeren? Nee, laster, vrouwen die hun lichaam verkochten, zouden als ze werden gepakt, worden gestraft met lijfstraffen of verbanning. Soms werden ze te kijk gesteld met een ketting om hun hals.

Laster. De pamflettist was een mannetje dat halve feiten opblies. Net als de soort schrijvertjes die betaald wilden worden voor nieuws. Waarheid was het niet.

Ze is een paar keer met haar jongere zussen mee geweest. Eigenlijk tegen haar wil, maar omdat ze zo aanhielden. Maria die de jongste was, toonde zich ook de meest aanhoudend.

“Ga nou mee, zit niet altijd thuis. Thuis is geen moer te doen. Moeder heeft niks in de gaten, ze heeft haar handen vol aan onze laveloze vader. Ze houdt haar mond.”

En ze was meegegaan. Tegen haar zin. Tussen haar jongere zussen in. Zonder halsdoek, want dat moest. Ze had nog net kunnen voorkomen dat Maria haar lijfje open reeg. Maria was de jongste, maar zij was de molligste. En zo kwam het dat de kiekens bij haar bijna uit het hok piepten. Zoals de dichter zegt.

Het lokaal waar ze binnen gingen was langwerpiger en laag door de zware balken van het plafond. Het lag tegen het Lucasbolwerk aan in een straatje waar kroegen tegen elkaar leunden als een rijtje dronkenmannen. Ze had nog haastig gekeken of er geen palmboompje uithing. Anders was ze er niet binnengegaan.

Onder de balken van de zoldering dreef een zware romp van rook, die log bewoog in de richting van de deur die openstond. Het stonk er naar de pisgeur van verschaald bier, tabak en braaksel. Op de vloer van aangestampte aarde schimmelde kwakken vet en plassen drank. Er lagen gebroken pijpen tussen, stelen en koppen. Misschien waren de pijpenrokers gewoon hun kapotte pijpen zo weg te smijten. Achter in de kroeg ging een trap omhoog van degelijk, zwaar eikenhout. Onder die trap zaten vrouwen op schoot bij mannen met hun rokken omhoog. Ze toonden brutaal hun behaarde schaamte. Het was vol. Er werd geschreeuwd, gelachen en gezongen. In het midden stond een tafel met een dik bovenblad. Aan weerszijden lange banken. Ze liet zich neer op het uiterste puntje van de voorste bank, toen Christina en Maria naar het gedeelte onder de trap vertrokken waren, daar waren gaan zitten bovenop een man en hun rokken omhoog hadden gedaan. Aan het eind van de tafel zaten kaartspelers die speelden om geld. Een van hen droeg een hoge, rode muts waar in een gat een pijp gestoken was. De kleine kop verdween in de stof. De steel stak eruit. Hij dronk rechtstreeks uit een grote kruik. Er zou wel bier in zitten. Ze huiverde.

Zonder dat zij erom had gevraagd werd er een kom bier voor haar neergezet. Hadden ze geen glazen? Of een behoorlijke, tinnen kroes? Ze wist heel goed waarom ze een hekel had aan de stank van bier. Het deed haar aan de dronken adem van haar vader denken.

Een tijd lang zat ze staren boven de kom bierzeik. Het gedruis om haar heen nam toe. De kaarters werden luidruchtig. Ze kregen ruzie. Waarschijnlijk over een valse telling, of over geld, want daar speelden ze om. Kaarten was het spel van de duivel. Zeker als het om geld ging. Van de duivel moest ze niets hebben, ze wilde zich zelfs geen voorstelling van hem maken.

De man met de rode muts wankelde hand over hand langs de tafelrand naar haar toe. Hij was dronken in verre gaande staat. Ze zag nu hoe wanstaltig zijn gezicht eruit zag. Pokdalig en met vuurrode puisten. Zijn neus stond als een gezwollen knol tussen zijn paarse wangen.

“Hee, juffertje, kom mee.”

Terwijl hij zich naar haar overboog greep hij haar linkerborst vast. Met een onzekere hand, maar het deed pijn. Zijn adem bedwelmde haar en ze kokhalsde.

“Ik heb geld.”

Plotseling werd hij ruw achterover getrokken en hij smakte tegen de grond, waar hij wezenloos bleef liggen.

Een jongeman was in haar gezichtsveld verschenen. Hij had lang haar op zijn Italiaans, geen baard, een scherp profiel, zachte lippen en vriendelijke ogen.

“De joffer drinkt niet?”

“Ik houd niet van bier.”

“Wijn dan?”

Hij wenkte de waardin. Eigenlijk hield ze ook niet van wijn, behalve als hij vol, donker en iets gezoet was. Deze was aan de zure kant, maar werd gelukkig neergezet in een roemer van met vette vingers besmeurd glas. Voorzichtig keek ze omhoog naar hoe hij er precies uitzag: zijn wambuis hing los, was van goede stof, maar versleten. Hij droeg geen kraag, zijn muts stond wijd op zijn donkerblonde haar. In uiterlijk geen boer of zeeman, eerder een kunstenaar.

Hij glimlachte uitnodigend, zijn tanden waren wit en onaangetast. Ze namen ieder nog een slok. Onder het drinken keken zijn ogen haar vriendelijk aan. En toen gleed zijn hand onverwacht onder haar rok. Van waaruit hij zat, schrijlings op de bank, tegenover haar moest hij licht overhellen. Achter hem zag ze meteen de kop van de omver gevallen man opdoemen en de kruik die hij omhoog hield om de jongeman op zijn hoofd te slaan. Die lachte al zijn rotte tanden bloot.

Ze sprong op en schreeuwde. De kunstenaar sprong ook op, met een hand duwde hij de kruik omhoog en gaf er een klap tegen. Ze zag de bolle buik van de kruik door de ruimte tuimelen en op de grond in stukken breken. De pisgeur van bier spatte in het rond. De kaarters keken

op en begonnen te schreeuwen, een man sprong op de tafel begon te roepen en dreigde met zijn vuist. De jongeman draaide zich bliksemsnel om en dreunde de dronken man buiten westen. Nu stonden alle kroeglopers op en krijsten.

“Vuile ketterse duivel. Pisdrinker. Paap.”

Ze keek om zich heen. Maria was er niet, waarschijnlijk met iemand naar boven gegaan langs de trap en ook Christina was nergens te zien.

Nog voor ze door de romp van rook naar de deur sprong, hoorde ze de jongeman roepen;

“Gerrit Gerritszoon van Raetsvelt, om u te dienen, joffer.”

Ze sloeg zich met haar armen door de rook heen. Alsof ze moest zwemmen. Toen was ze buiten en ademde schone lucht. Ze zette het op een rennen. Naar huis. Ze keek niet om, anders zou ze hebben gezien dat Christina zich uit de nevel en een omhelzing had losgemaakt om haar achterna te gaan.

Ze wist toen ook niet dat ze vele jaren later met deze jonge kunstenaar zou trouwen.

“Ik weet niet wie dat is,” zei Maria de volgende dag.

Christina wist dat hij glasschilder was.

Zes

Ze stond buiten en hoestte. Het was een lauwe avond met een opkomende zachte wind. En toch huiverde ze en begon te rennen. Kort daarna werd ze ingehaald door Christina.

“Weet je de weg? Je wil naar huis, hè? Je vindt het niet leuk. Ik breng je tot het begin van de Plompetorengracht, verder vind het je wel.”

Het was nog niet helemaal donker en ze schaamde zich dat ze door haar jongere zus moest worden gebracht. Ze was het dan ook niet gewend: 's avonds over straat te gaan. Ze had zich die avond wel meer geschaamd en ze kon niet goed omgaan met die schaamte. Waarom was ze meegegaan? Toch nieuwsgierig? Het beeld van de kunstenaar met de grote muts op zijn lange haar was in haar vastgezet en bleef er. Ze vond zijn glimlach mooi.

“Nou, ik ga terug. Ik wil nog wat verdienen. Tot later.”

En weg was Christina, klepperend op haar hoge, houten hakken richting Wittevrouwenpoort.

Het huis aan de Kromme Nieuwe Gracht was doodstil. Haar ouders sliepen. Verdrietig ging ze in de keuken zitten. De zure wijn brak op. Ze zou wat melk moeten drinken, maar de kan was leeg.

Mistroostig bleef ze zitten, ze wilde eigenlijk niet bewegen, voordat haar zussen thuis waren. Verdrietig, vooral, omdat ze niet met haar zusjes mee kon doen, niet kon geloven in hun vermaak. Niet in de kracht en de ruwheid waarmee ze tegen het leven aangingen. Was dat geen zonde? En was die manier van leven niet juist die waartegen almaar gewaarschuwd werd?

Zonde, ze heeft nooit precies begrepen wat ermee bedoeld werd. Behalve dat het begrip gold voor alles wat vrolijk leek. En dat je ervoor kon worden gestraft. Vooral als je dood was. Daarin verschilde ze van Christina en Maria, want die leken zich nergens om te bekommeren. Om geld, ja, en om plezier. Het verschil was al duidelijk als je naar ze keek, Maria was stevig gebouwd en ook Christina was mollig, speels, wulps bijna. Zij was tener. Net als Johan.

Ondanks haar slechte ervaring ging ze toch nog een keer met ze mee. Waarom? Hoopte ze de kunstenaar nog een keer tegen te komen die zo breed naar haar had geglimlacht?

Ze kwamen terecht in een andere kroeg. Dit bouwsel was langgerekt en bestond uit een verdieping. De luidruchtige vrijerijen speelde zich achterin af in een hoek. Er was geen trap. Het zou dus wel geen herberg zijn, maar een dranklokaal. Dat was te ruiken ook. De klanten leken soldaten, geen boeren. Bij wie zouden ze in dienst zijn? Of waren het loslopende huurlingen in dienst bij wie ze maar geld bood?

Maria was meteen boven op een soldaat gekropen, haar rokken in vliegstand. Bereid tot schaamteloze pret. De man was gebruind en had een pokdalige huid. Zijn trekken waren ruw, hij zong schor een schunnig liedje in het Duits, het was misschien een Duitser. Er werd niet gekaart in deze kroeg. Wel viool gespeeld. En gedanst.

Ze was al gauw omringd door mannen van allerlei soort. Kale, harige, grote, kleine, donkere en blonde. Lelijke en knappe, maar geen vriendelijke, ze leken haar aan te vallen. Ze verdrongen zich om de stoel waar ze op was neergestreken. Een driehoekige zitting en getordeerde spaken in de rugleuning. Haar rokken plooiden zich gemakkelijk langs de zijkanten, maar boden ook gulle ingang voor al de handen die er begerig onder grepen. De kerels boden haar om het hardst drinken aan en begonnen te loeien, toen ze om wijn vroeg.

“Boe, de joffer wil wijn.”

“De joffer is daftig”

“Ze is een maagdekijn.”

“Hoe, des te beter.”

Volgden opmerkingen over haar lijf. Schunnig en schaamteloos. De kunstenaar was nergens te zien. En de handen gingen hun gang. Ze verkenden haar, drongen door in haar kleding. Kropen over haar heen als losgelaten ratten.

Voor ze het besef had, lag ze gestrekt op tafel. Haar rokken omhoog. Twee mannen drukten haar schouders tegen het tafelblad. Een klein, misvormd mannetje was boven op tafel geklommen en maakte aanstalten zich op haar te storten. Nog voor zij zijn vunzige bekje, bruine tanden en kwijl, op zich af zag komen, was ze in staat zich vliegensvlug om te gooien. Omdat de mannen die haar vasthielden haar even loslieten om hun broek naar beneden te trekken.

Ze wentelde om haar as, zette af en smakte naast de tafel op de harde grond. Boven zich hoorde ze het mannetje verontwaardigd roepen: “Eén kusje maar”.

Blijkbaar gunden de anderen hem dat niet, want ze gingen nu elkaar te lijf. Ze hoorde het doffe bonzen van klappen en scherpe kreten van pijn. Harde schoppen.

Ze lag op de grond met haar mond open op smerige grond. Kon bijna niet ademen en gaf over. Tussen de poten van de tafel door zag ze de blote benen struikelen van de mannen die hun broek naar beneden op hun enkels hadden gekregen.

Een tijdje lag ze doodstil om te ontdekken dat de agressieve haantjes de belangstelling voor haar even hadden verloren. Het zou niet lang duren. Heel haar lichaam deed pijn. Ze was op haar zij gevallen. De pijn straalde door tot in haar billen. Ze wilde schreeuwen: “Christina, Maria”.

Er kwam alleen een angstig gehijg uit haar mond.

Langzaam begon ze weg te kruipen van de stank van haar zelf. Achteruit. Met haar gescheurde overrok die netjes vastgespeld had gezeten aan haar onderrok, opgenomen in een plooi veegde ze het vocht van haar mond.

Ze had bijna de deur bereikt, toen de twee polderknuisten van de waard haar beet pakten en optilden.